

CONTACTE LINGVISTICE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Summary. The article deals with the full range of the concepts relating to the language contact in the Republic of Moldova. It presents the comparative analysis of the history of the language contact during the different periods - pre-war and Soviet one. Different points of view concerning these issues have been given in the article.

Keywords: bilingualism, multilingualism, ethno-linguistic contacts.

Ca disciplină, sociolingvistica, permite studierea limbii prin metode combinate ce sunt specifice atât sociologiei, cât și lingvisticii, deoarece limba nu poate fi studiată decât într-un context social. Acest lucru poate fi realizat prin trei direcții principale de cercetare:

- La nivelul vorbirii – analiza comportamentului lingvistic al individului în comunitatea socială;

- La nivelul comunității lingvistice – studierea unor fenomene care apar în urma contactului lingvistic: bilingvism, diglosie, apariția unor limbi hibride etc.

- La nivelul sistemelor lingvistice ca sisteme semiotice ale procesului de comunicare [4, 35-39].

În studierea limbilor, un aspect foarte important este cel al diversității acestora, diferențele lingvistice fiind vizibile de la o țară la alta și, desigur, de la o regiune la alta. De exemplu, în antichitate, grecii îi numeau pe oamenii care vorbeau o altă limbă decât greaca, barbaros, adică oameni care bolborosesc.

Limbile se deosebesc între ele prin sistemul fonetic propriu, prin lexic, prin gramatică și datorită propriilor legi interne după care se conduc. Fiecare limbă are capacitatea de a modifica într-un mod particular materialul genetic pe care l-a moștenit din limba-bază. Odată cu trasarea frontierelor geografice, diferențierea lingvistică a scăzut în intensitate. Datorită factorilor istorici, economici și demografici, limbile evoluează diferit, chiar și cele care provin din aceeași familie. Specificul național se materializează în interiorul limbii printr-un ansamblu de sensuri lexicale și gramaticale pe care și le acordă. Acest specific național este condiționat de forța creatoare a limbajului, dar și de intervenția imaginărilor lingvistice. Cel mai mult, limbile se deosebesc între ele prin sistemul fonetic propriu și unic. Din perspectivă diacronică, se observă diferențe de la o epocă la alta și de la o perioadă la alta în interiorul aceleiași limbi. Analiza diacronică a limbilor oferă răspunsul întrebării: cum se schimbă limbile? Din această perspectivă, limba trebuie percepută nu doar ca sistem, ci și ca fapt social.

În ultimii 50 de ani, cercetările sociolingvistice despre plurilingvism s-au axat asupra contactelor lingvistice. Din această perspectivă, cercetarea noastră pornește de la ideea că **fenomenul contactului lingvistic se realizează între indivizi și între comunități lingvistice și nu între limbi, într-un sens abstract.** Datorită faptului că majoritatea populației lumii este plurilingvă, pornim de la ideea că bilingvismul / plurilingvismul este un fenomen normal al societății și nicidecum o abatere de la normă sau o excepție.

Interesul pentru fenomenele de bilingvism, diglosie, contacte și conflicte lingvistice poate fi atribuit studiilor realizate de cercetători în diferite domenii precum: sociologia limbii (J. Fishman), sociolingvistică (Labov), etnografie (Gumperz), psihologie socială (Lambert, Giles), eco-lingvistică (Haugen, Mackey) și altor discipline conexe [2, 159]. Un aport deosebit în acest sens îl au studiile asupra minorităților unde bilingvismul / plurilingvismul a fost considerat întotdeauna un element central. În afară de diferențele în funcție de rasă, sex, religie și clasă socială, grupurile minoritare generează un interes deosebit în ceea ce privește limbile pe care le vorbesc, evoluția lor și relațiile pe care le stabilesc cu celelalte limbi cu care intră în contact.

Domeniul contactelor lingvistice face obiectul abordării interdisciplinare a studierii fenomenului de bilingvism / plurilingvism care ține cont de limbă, locutor și mediul lingvistic.

Aceste elemente principale se referă la fonologia, sintaxa, lexicul, stilistica și pragmatica limbii. O importanță deosebită au și elemente lingvistice externe precum comunitățile lingvistice, frontierele lingvistice și migrarea, despre care am vorbit deja în capitolele anterioare. În acest context, se impune distincția dintre comunitățile lingvistice: indigenii (localnicii) și aolingvii (minoritățile).

Factorii enumerați mai sus joacă un rol important în producerea schimbărilor sociale din interiorul unor comunități lingvistice. Totodată, menționăm că structura grupurilor sociale are o importanță crucială pentru vorbitor. Alături de factorii tradiționali precum religia, politica și cultura, care au jucat dintotdeauna un rol important, nu putem trece cu vederea factori recent apăruiți precum tehnologia, industrializarea, dar mai ales mijloacele de informare în masă, informatizarea, publicitatea.

În domeniul educației și culturii, școala ocupă un loc particular, fiind expusă mereu unor noi forme și modele de învățământ bilingv / plurilingv. În funcție de țară / regiune, învățământul bilingv poate limita și compromite drepturile indivizilor de a studia și de a utiliza limba

maternă, acest lucru depinzând, în general, de politica și planificarea lingvistică adoptată de țara respectivă. Există numeroasă situații în care grupurile defavorizate trebuie să se supună unor programe de învățământ bilingv, cu un puternic caracter asimilaționist. De exemplu, în regiunea separatistă Transnistria, unde trăiește o importantă comunitate de ucraineni și ruși, populația de origine română, deși majoritară din punct de vedere numeric, este supusă în permanență unui proces de epurare lingvistică, dreptul la educație în limba maternă fiind restricționat. Dacă nu vor fi luate măsuri drastice în acest sens, mai devreme sau mai târziu, românii vor fi asimilați din punct de vedere etnic și lingvistic. Există, desigur, și situații ieșite din tiparele generale, un exemplu relevant fiind situația minorităților din Republica Moldova care beneficiază de învățământ în limba maternă și în limba rusă, dar care nu acceptă limba oficială.

Studierea proceselor lingvistice care țin de contactul dintre limbi trebuie realizată atât din perspectivă diacronică, dar și sincronică, ambele abordări fiind necesare în vederea unei interpretări concludente și corecte. Aici ne referim, în special, la procese precum schimbările lingvistice, împrumuturile, interferențele și amestecul limbilor, dar și supraviețuirea, menținerea și „moartea” limbilor, alternanța codurilor lingvistice, pidginizarea și creolizarea limbilor. Studiul limbilor aflate în contact include numeroase fenomene lingvistice precum: hibridizarea, împrumutul, calcul lingvistic, alternanța limbilor, interferența etc.

William Mackey subliniază în lucrarea sa *Bilinguisme et contact des langues* că numărul mare de limbi vorbite pe glob a determinat apariția unei „centralizări”, doar o parte din acestea fiind limbi puternice, mari, care le domină pe celelalte. Un rol hotărâtor în acest sens îl deține numărul de indivizi care vorbesc aceste limbi, dar și pârghiile economice de care beneficiază și prestigiul pe care l-au căpătat de-a lungul timpului. William Mackey afirmă că „... toutes les langues ne possèdent pas la même force d'attraction pour les autres langues. La puissance linguistique est une question qui concerne non seulement les pays officiellement bilingues, mais également les pays en voie de développement.” [6, 201].

Majoritatea sociolingviștilor (Boyer, Calvet, Mackey, Haugen, Weinreich etc.) care au elaborat studii despre contactele lingvistice, sunt de părerea că în orice stat în care sunt utilizate două sau mai multe limbi, contactul lingvistic generează întotdeauna conflicte lingvistice (mai mult sau mai puțin vizibile și / sau violente) deoarece nici una dintre ele nu deține toate funcțiile sociale care pot fi atribuite unei limbi [2]. Această confruntare dintre două sisteme lingvistice se finalizează cu dispariția uneia dintre limbile aflate în conflict.

Schimbările comportamentului lingvistic trebuie analizate din perspectiva modificărilor sociale, insistând asupra originii factorilor care au generat aceste transformări. Atunci când aducem în discuție concepte precum limbă

dominantă și limbă dominată, vorbim, în realitate, de comunitate lingvistică dominantă și comunitate lingvistică dominată (nu neapărat ca număr de indivizi). Datorită faptului că orice limbă nu există din punct de vedere social decât atunci când este utilizată de vorbitori, comunitatea devine punctul de plecare în analizarea fenomenelor de contact lingvistic și conflict lingvistic. Pe de altă parte, utilizarea adjectivelor dominant și dominat are o mare importanță în evaluarea acestor concepte, indicând că poziția dominantă a unei limbi atrage după sine și puterea politică și economică a comunității care o vorbește.

Atunci când două limbi coabitează într-un spațiu geografic, problemele care apar în această situație țin, în mare parte, de capacitatea limbilor de a acapara cât mai multe funcții sociale importante. Drepturile lingvistice, într-un sens larg, se referă la statutul și utilizarea limbii / limbilor și vizează drepturi recunoscute din punct de vedere juridic, fie ale indivizilor (drepturi individuale), fie ale unor grupuri de indivizi (drepturi colective), fie drepturi acordate limbilor în sine.

În statele în care este impusă o anumită limbă, problema contactelor lingvistice se cristalizează în jurul conceptului de drepturi minoritare. În susținerea drepturilor lingvistice minoritare, identitatea este un argument important. Limba este un constituent al identității umane, ea structurează gândirea, îl diferențiază pe individ de alți locuitori și îl încadrează într-o anumită comunitate. Limba, alături de religie, sex, rasă, este un marcator identitar extrem de important. Adesea, militarea minorităților pentru drepturi lingvistice este o luptă de supraviețuire atât pentru limbă, cât și pentru păstrarea specificului etnic.

În lucrarea sa *Linguistique et colonialisme. Petit traité de glottophagie*, Jean-Louis Calvet consideră că în nici o țară plurilingvă / bilingvă nu există egalitate în ceea ce privește drepturile lingvistice. Acordarea anumitor drepturi lingvistice unor minorități însumează o serie de acțiuni ale statului ca un răspuns la revendicările naționaliste care pot genera adesea conflicte interetnice serioase și pot conduce chiar la secesiune (cum ar fi de exemplu Transnistria, Găgăuzia). Introducerea lor în Constituția țării nu face decât să garanteze dreptul la identitate și egalitatea indivizilor în societate. În Republica Moldova, ambiguitatea Constituției permite utilizarea nestingherită a limbii ruse atât în administrație, cât și în învățământ sau comunicare cotidiană, etnicii ruși păstrând marea majoritate a drepturilor lingvistice obținute încă din perioada sovietică. Datorită acestui fapt, omunitatea rusofonă (ruși, ucraineni, găgăuzi, bulgari) manifestă un refuz fâțiș de a studia și utiliza limba română, indiferent dacă vorbim de comunicarea în societate sau în instituțiile de învățământ.

Menținerea monolingvismului (rus) al comunității rusofone, constrânge vorbitorii de limbă română să utilizeze limba rusă în diferite situații de comunicare, determinându-i să renunțe la limba lor maternă.

Adesea, drepturile lingvistice legiferate prin constituție au la bază compromisuri de natură politică. Un exemplu

relevant este cel al Unității Teritoriale Autonome Găgăuzia (UTAG) din cadrul Republicii Moldova. La începutul anilor '90, când Uniunea Sovietică s-a dezintegrat, iar RSS Moldovenească devine statul independent Republica Moldova, pe teritoriul acesteia apar focare de conflicte etnice, cu un puternic substrat identitar și lingvistic.

În acest context, regiunea Transnistria își autoproclamă independența, urmată la scurt timp de Găgăuzia. Deși există diferențe în ceea ce privește apariția celor două entități politice, ambele au anumite trăsături în comun: sunt locuite preponderent de minorități naționale (în Transnistria ucraineni și ruși, iar în UTAG găgăuzii sunt majoritari), comunitățile lingvistice de aici beneficiază de drepturi lingvistice (găgăuzilor acestea le-au fost acordate legal, în Transnistria nu, nefiind recunoscută legal).

În contextul revendicărilor identitare și lingvistice ale românilor basarabeni, comunitatea rusofonă reacționează dur, fiindu-i teamă că va pierde majoritatea drepturilor lingvistice de care a beneficiat în perioada sovietică. Înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin, proclamarea limbii române drept unica limbă națională a Republicii Moldova au generat izbucnirea unor conflicte etnolingvistice. Pentru a evita conflictele armate (deși în Transnistria acestea nu au putut fi evitate în totalitate), guvernul de la Chișinău recunoaște prin Constituție limba moldovenească drept limba oficială a țării, acordând Găgăuziei autonomie teritorială în raionul Comrat. Conform constituției Gagauz-Yeri, trei limbi dețin statut de limbi oficiale: moldovenească, rusa și găgăuză. În realitate, limba moldovenească este extrem de puțin utilizată, iar limba rusă este predominantă în învățământ, în mass-media, în timp ce limba găgăuză este marginalizată, utilizată preponderent în comunicarea cotidiană și relativ în școli.

Un grup lingvistic nu are niște „frontiere” precise în sine. Drepturile de care pot beneficia grupurile trebuie să fie rezonabile și juste; rezonabile atunci când sunt adaptate situației specifice fiecărei minorități (dreptul la existență, la supraviețuire sau la dezvoltare) și juste atunci când aceste drepturi permit fiecărui individ al grupului să participe, în mod egal, la procesul educațional și să beneficieze de „bunuri” sociale elementare.

Epoca modernă este caracterizată de tendința de unificare lingvistică atât la nivel național, cât și la nivel internațional, prin crearea unui vocabular de cuvinte care pot fi utilizate internațional. Acest proces se datorează relațiilor economice, culturale tot mai strânse dintre națiuni.

În primele capitole ale lucrării am abordat detaliat problematica politicilor lingvistice, a bilingvismului și a diglosiei, făcând referiri succinte la fenomenul contactului dintre limbi. În acest capitol vom relua anumite idei cu scopul de a analiza termenii de contact și de conflict lingvistic din Republica Moldova.

În ceea ce privește apariția contactelor lingvistice dintre limba română și limba rusă în Republica Moldova, specificăm faptul că, în perioada țaristă, impunerea unui

bilingvism instituționalizat a avut drept scop acordarea unui statut diferențiat limbii române față de limba rusă. Apariția diglosiei, ca o formă de conflict social, s-a manifestat prin ierarhizarea celor două limbi, româna aflându-se într-o poziție defavorizată. Limba rusă a preluat în această perioadă majoritatea funcțiilor sociale pe care le deține limba oficială, marginalizând și limitând limba română la comunicarea familială și cotidiană. Impunerea limbii ruse în învățământ și administrație favorizează și propagă fenomenele de interferență și bilingvism, influențând evoluția și dinamica limbii române. Sub influența puternică și continuă a limbii ruse, limba autohtonilor începe să preia tot mai multe cuvinte, construcții lexicale din limba rusă. Fonetica limbii române este din ce în ce mai afectată, iar interferențele de ordin semantic și lexical își fac loc cu ușurință în sistemul limbii române.

Desigur, trebuie să menționăm prezența unui număr de cuvinte slave care deja existau în vocabularul limbii române, cuvinte care au fost adoptate de limba română în diferite etape de evoluție. Printre acestea menționăm, în primul rând, elemente de lexic ce fac parte din limbajul religios slav: ceaslov, pravilă, vlădică, danie, odor etc., dar și cuvinte obișnuite precum: grădină, prieten, a iubi, glas, nevoie etc. Deși slavismele au fost înregistrate în limba română din epocile precedente, folosirea lor este limitată la anumite stiluri și registre ale limbii contemporane, multe cuvinte de origine slavă sunt arhaisme, estimându-se că doar 10% din lexicul limbii române moderne este de origine slavă [3].

În perioada sovietică, puterea comunistă continuă aceeași politică lingvistică ce favorizează și încurajează contactele dintre limba rusă și limbile naționale din toate republicile unionale. Pe lângă limbile naționale, diferitele varietăți, dialecte sau limbi regionale sunt puternic influențate de limba rusă. Există în acest sens numeroase exemple: limba găgăuză în RSS Moldovenească, limbile de origine turcică din Kazahstan, Tadjikistan, Uzbekistan, Turkmenistan etc. Deși în această perioadă este continuată, în linii mari, cam aceeași politică lingvistică din perioada țaristă, măsurile ce țin de legislația lingvistică sunt mai subtile, dar cu efecte de durată.

Învățământul din fosta RSS Moldovenească a fost, practic, dominat de limba rusă prin înființarea de clase și grupe mixte (de moldoveni și ruși) la care predarea disciplinelor se realiza, în mare parte, în limba rusă. Totodată, materialele didactice, atât cele pentru pregătirea profesorilor, cât și cele utilizate în școli de elevi / studenți erau predominant în limba rusă. Menționăm faptul că manualele, cărțile din domeniul științific și tehnic erau disponibile numai în limba rusă. În perioada sovietică, bilingvismul rus-român / moldovenesc ia amploare, favorizând contactele dintre cele două limbi. În acest context, considerăm importantă menționarea faptului că înființarea claselor mixte de elevi și studenți a constrâns vorbitorii de limbă română să utilizeze o altă limbă decât limba lor maternă. În timp ce populația autohtonă a devenit,

în mare parte, bilingvă, învățând limba rusă, etnicii ruși au rămas monolingvi. Acest fenomen a fost numit de sociolingviștii români semilingvism, termen propus și preluat de la cercetătorul eston Mati Hint.

În opinia lui H. Kloss, interferența sistemelor lingvistice depinde foarte mult de distanța lingvistică dintre ele [5, 24]. Astfel, două limbi care fac parte din aceeași familie se vor influența reciproc mult mai puternic decât două limbi din familii diferite. Pe parcursul lucrării noastre am atins acest subiect și în capitolul în care am tratat problematica bilingvismului. Cele mai relevante exemple în acest sens fiind situația contactelor dintre limba rusă și limba ucraineană sau între limba rusă și limba bielorusă, cele din urmă fiind puternic afectate de influența continuă și puternică a limbii ruse.

În opinia lui Silviu Berejan, ceea ce a împiedicat și a estompat influența puternică a limbii ruse asupra limbii române a fost rezistența pe care au depus-o vorbitorii celei din urmă, prin conservarea structurii gramaticale, în special a morfologiei: „Oricât de puternică ar fi influența altei limbi și oricâte elemente străine ar încorpora o limbă, aceasta rămâne să fie ea însăși atâta timp, cât își păstrează gramatica” [1, 29].

În ceea ce privește contactele dintre limba română și limba rusă, acestea au fost strânse și intense. Limba rusă s-a aflat întotdeauna pe o poziție dominantă față de limba română, aceasta manifestând un comportament glotofag. Influențele dinspre limba rusă spre limba română sunt întâlnite la toate nivelele limbii. Deși acest fenomen s-a manifestat la un nivel ridicat, nu putem vorbi despre pericolul asimilării limbii române, despre creolizarea sau hibridizarea acesteia în urma contactului cu limba rusă. Influența acesteia a fost estompată de diferențele mari dintre cele două sisteme lingvistice, dar și datorită faptului că fac parte din două familii de limbi diferite, care utilizează alfabet diferite.

Bibliografie

1. Berejan S. Degradarea vorbirii orale într-un stat, în care funcționează paralel două limbi oficiale [Text] / S. Berejan // Akademos. – nr. 4. – Chișinău : ed. Academiei de Științe a Moldovei, 2007.
2. Calvet J.-L. Linguistique et colonialisme: Petit traité de glottophagie / J.-L. Calvet. – Paris : Payot, 1974.
3. Colesnic-Codreanca L. Limba română în Basarabia (1812-1918): studiu sociolingvistic pe baza materialelor de arhivă / L. Colesnic-Codreanca. – Chișinău : ed. Museum, București: Didactică și Pedagogică, 2003.
4. Ionescu-Ruxăndoiu L. Chițoran D. / L. Ionescu-Ruxăndoiu, D. Chițoran. Sociolingvistică. – București : ed. Didactică și Pedagogică, 1975.
5. Kloss H. Types of Multilingual Communities: a Discussion of Ten Variables / H. Kloss. – Bloomington Haga : ed. Lieberman Stanley, 1966.
6. Mackey W. Bilinguisme et contact des langues / W. Mackey. – Paris : ed. Klincksieck, 1976.

Казаку Л. Мовні контакти в Республіці Молдова. — Стаття.

Анотація. У статті всебічне аналізується коло понять, що стосуються мовного контактування в Республіці Молдова. Проводиться порівняльний аналіз різних періодів історії мовного контактування (довоєнний і радянський періоди). Наводиться аналітичний огляд різних точок зору на дану проблему.

Ключові слова: білінгвізм, полілінгвізм, етнолінгвістичні контакти.

Казаку Л. Языковые контакты в Республике Молдова. — Статья.

Аннотация. В статье всестороннее анализируется круг понятий, касающихся языкового контактирования в Республике Молдова. Проводится сравнительный анализ различных периодов истории языкового контактирования (довоенный и советский периоды). Приводится аналитический обзор различных точек зрения на данную проблему.

Ключевые слова: билингвизм, полилингвизм, этно-лингвистические контакты.